

ORTAÇAĞ KIRSALINDA SAVAŞ, ASKERLER VE YERLEŞİMLER*

WARFARE, SOLDIERS AND SETTLEMENTS IN MEDIEVAL COUNTRYSIDE*

H. Ceylan KARACA**

ÖZ

7. yüzyılın ikinci yarısı ile 10. yüzyılın ikinci yarısı arasında doğu sınırında düzenli gerçekleşen Arap akınları, Bizans İmparatorluğu'nun sınır politikasını yoğun ölçüde etkilemiştir. Akınlar ilkin, bazen bir strategosun bazen ise bir kleisourarkhesin otoritesi altında bulunan askeri birliklerin düzenlenmesini ve güçlendirilmesini beraberinde getirmiştir. Belirlenen politika ise, asker yetiştirmek, yerleşik topluluğun yaşamını sürdürmesi ve kendini savunması için gerekli olanın sağlanmasıdır. Bu savunma stratejisi sınırın iç tarafında düşmanın ilerleyebileceği geçitleri kontrol noktaları ile kapatmak, zaten var olanları güçlendirmek, sınırın dışında insansız sınır bölgeleri oluşturmaktır. Bu noktada, hem zaten büyük ölçüde kendi toprağı üzerinde yaşayan askerin, hem de asker dışındaki köylü nüfusun sürekliliğı için köylerin ve kullanılabilir verimli arazinin de varlığını ve önemini göz ardı etmemek gerekir. 10. yüzyılda Makedonya hanedanlığı imparatorlarının toprak kanunu metinleri, Bizans kırsalının en önemli yapılanması olan köyün sosyal, ekonomik ve mali bütünlüğünün korunmaya çalışıldığını gösterir. Aynı yüzyılın ikinci yarısında, imparatorluğun özellikle güneydoğu sınırında kontrolün yeniden ve kalıcı olarak kazanılması, bölgede nüfusun da artmasını, toprağın daha iyi ve daha verimli kullanılmasını, yeni yerleşimlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Aslında, hem toprak kanunu metinlerinin hem de "askeri taktik" metinlerinin sözünü ettiği yerel aristokrasi ve "güçlü bireyler" de kırsalın bu yeni düzeninden türemiş, bu düzenin önemli bir parçası olmaya devam etmiştir. 10. yüzyıl dönem metinlerinde açıkça tanımlanan bu "güçlü bireyler"den asker olanlar çalışmada ele alınmış, ne tür yerleşimlerde ve dini yapılarda bani oldukları, bu yerleşimler ve yapılarla bire bir bağlarının olup olmadığı ve bu yerleşimlerden (dolayısıyla banilerden) hangilerinin sürekliliğinin izlenebildiğı üzerinde durulmuştur. Askerler çeşitli

* Bu çalışma, 2019'da Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. M. Sacit Pekak danışmanlığında tamamlanan *Soğanlı Vadisi Örneğinde Kappadokia Bölgesinde Güçlüler ve Aristokratlar* başlıklı doktora tezinden türetilmiştir. Tez sırasında ortaya çıkan sorular çerçevesinde bölgedeki asker baniler ile yazıt ve portrelerinin bulunduğu yerleşimlerin yeni bir bakış açısıyla değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

* The present article is derived from the author's doctoral dissertation completed under the advisory of Prof. Dr. M. Sacit Pekak and submitted to the Department of History of Art at Institute of Social Sciences at Hacettepe University, in 2019 under the heading *The Powerful and the Aristocracy in Cappadocia as in the Example of the Soğanlı Valley*. Within the problematics that emerged in the course of the doctoral studies, the study aims to interpret the presence of the military donors in the region of Cappadocia and to evaluate the settlements that bear the inscriptions and portraits of the military.

** Arş. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Ankara.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6908-7640> ♦ E-mail: ceylikaraca@gmail.com

yerleşimlerde ve farklı işlevlere sahip dini yapılarda bani olsalar da, hem ekonomik devamlılıklarını nasıl sağladıkları hem de o noktaya yerleştirilmelerindeki ana motif, daha çok köy yerleşimlerinde görünür olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Bizans Kappadokia'sı, asker baniler, bani portreleri, ithaf yazıtları, köy yerleşimi

ABSTRACT:

The constant Arab campaigns on its eastern border between the second half of the seventh and the second half of the tenth century largely affected the border politics and military landscape of the Byzantine Empire. The invasions brought about the creation of military units under the authority of a *strategos* or a *kleisourarches*. Likewise, the border politics were based upon the maintenance of a soldier who would do his military service, and upon providing the supplies that would make the local commune to maintain its life and defend itself at the same time. In the inner side of the border, this defensive strategy was to hinder the routes easily passible by the enemy with control posts and strongholds or to strengthen them, while the strategy for the outer side of the border was to create a no man's land and a buffer zone.

Herein, we should keep in mind that the very presence of villages and the surrounding arable land had utmost importance for both the civil village commune and for the soldiers who made their living on the land. Parallel to that, the land legislation of the Macedonian emperors in the 10th century shows that the social, economic and fiscal solidarity of the village as the principal unit of the countryside was meant to be protected. In the second half of the same century, the reconquests and control especially on the southern and south-eastern border ensured a population increase, the use of land with a higher economic yield, and the creation of more organized settlements, mostly villages. Furthermore, the local aristocracy and "the powerful/the powerful magnates" of which the legislative and military texts of the era referred to derived from this organization and became a very crucial part of it.

The present study deals with the "powerful" soldiers and military men who were certainly a part of that group defined in a direct way in the legislative texts of the 10th century. The primary aim is to understand in what kind of settlements the soldiers became donors, whether they had any organic link to the very settlement or monument, and whether the continuity and chronology of the settlements can be followed up. The article includes the religious buildings which bear the inscriptions, portraits of the military donors along with their offices and titles. As it will be seen, the soldiers became donors and made bestowments for monastic complexes, domestic complexes, burial chapels, and hermitages. Although the military became donors in different settlements and of churches with different religious meanings, the way the donors carried on their economic welfare and the main motif of their being settled exactly at the geographical points become more apparent in village settlements.

Keywords: Byzantine Cappadocia, military donors, donor portraits, dedicatory inscriptions, village settlement

İmparatorluk kırsalında köy (*chorion*, *kome*), *kataphygion* gibi yerleşim tiplerinin varlığı, özellikle Orta ve Geç Bizans dönemlerine ait toprak kanunu metinleri, imparatorlarca yapılan toprak bağışları, askeri metinler gibi dönem kaynaklarından bilinmekte, Bizans İmparatorluğu'nun doğudaki kırsalı olan Kappadokia'da da arazi üzerindeki arkeolojik veriler ile anlaşılabilir. Ayrıca, bölge içi savunma ve saldırı hattının düzenini sağlayan kontrol noktaları, gözetleme kuleleri ve kalelerin Bizans Kappadokiası'ndaki etkin ve sürekli rolü de dikkat çeker. Bu hattın bir parçası olan askerler, yukarıda sayılan yerleşimlerin yanı sıra, kolaylıkla kategorize edilemeyen ancak kalelerle coğrafi ve organik bağı bulunan yerleşimlerde (İhlara Vadisi gibi) veya bir yerleşime dahil edilemeyecek dini yapılara (Kızılçukur Aziz Niketas Kilisesi gibi) bani olmuşlardır².

Teteriatnikov, Kappadokia'da 8.-13. yüzyıllar arasında din adamı olmayan yüz on yedi bani tespit etmiştir; dini görev ve unvanlara sahip banilerin sayısı ise elli birdir³. Bu çalışmanın ana amacı, hem asker banilerin isimlerinin okunduğu yerleşimlerin tipine hem de bani olunan yapıların işlevi üzerine değerlendirme yapabilmektir. Çalışmada unvan ve görev unvanları kesin olarak bilinen asker baniler ele alınmış, bu nedenle daha çok 9., 10. ve 11. yüzyıllara odaklanılmıştır. Askerlerin, farklı işlevlere sahip dini yapı veya komplekslere bani oldukları anlaşılmaktadır; bunlar içerisinde inziva yerleri, manastır kurumları, domestik kompleksler⁴ ve gömü kiliseleri sayılabilir.

1 Bizans dönem kaynaklarında, “bir kentin dışında kalan tüm kırsal” niteleyen *kome* kelimesi, *chorion* ile birlikte köy yerleşimini anlatmak için de kullanılmıştır. Aynı zamanda, demografik ve sosyo-ekonomik anlamda kent olma özelliğini kaybeden kentler için de dönem kaynaklarının *kome* terimini kullandığı dikkat çeker. Kaplan, 1992, 89-101. Köy nüfusunun ve kırsalın dengesini korumaya yönelik önlemler ve sınırlamalar olan 10. yüzyıl toprak kanunu metinlerinde, ekonomik ve mali birliği olan köy topluluğunu vurgulamak için *chorion* kelimesi daha sık kullanılmıştır. Bartusis, 1991, I, 431. Bizans İmparatorluğunda köy, köy topluluğu ve köy yerleşimlerinde arkeolojik verilerin değerlendirilmesi için özellikle bk. Kaplan, 1992; Lefort, Morrisson ve Sodini, 2005. *Kataphygion* için ise Orta Bizans döneminin aşağıda da değinilecek olan askeri taktik metinlerine bakmak gereklidir.

2 Görüleceği gibi bu çalışma, özellikle banilerden söz ederken ‘unvan’ ve ‘görev unvanı’ sözcüklerini sıkça kullanacaktır. Philotheos, 9. yüzyılda yazdığı *Kletorologion*'da imparatorluk bünyesindeki tüm görevlileri, ‘soyluluk unvanı sahipleri’ ve ‘sivil ve askeri görev unvanı sahipleri’ olarak ikiye ayırır. Bury, 1911, öz. bk. 131-179. İlki, bir kere bağışlandığında geri alınamayan ve sahibinin, karşılığında devlet görevlilerine ödeme yaptığı unvanları (*axiai dia brabeion*) ifade ediyordu. İkincisi, imparator veya imparatoriçenin doğrudan atadığı ve istediğinde bir başka kişiye transfer ettiği görev unvanlarını (*axiai dia logou*) anlatıyordu. Moffatt ve Tall, 2012, II, 707-720. Çalışmada, ‘unvan’ ve ‘görev unvanı’ sözcükleri bu dönem kaynağına dayanılarak kullanılacaktır. Ayrıca bk. Shea, 2020, 10 ve 161-168.

3 Teteriatnikov, 1996, 189. Bu konuda kapsamlı bir değerlendirme için bk. Bernardini, 1992, 118-140. 13. yüzyılda bölgede kadın baniler ile ilgili bk. N. Karamaouna, N. Peker ve B. T. Uyar, 2012, 231-242.

4 Bölgede, bir avlu etrafında düzenlenmiş, çeşitli günlük aktiviteler için kullanıldığı anlaşılan mekanlara sahip yapı toplulukları, domestik kompleks biçiminde tanımlanmaktadır. Bu yapı

Kleisourarkhes görev unvanı taşıyan askere ait bir bani yazıtına Kızılçukur Vadisi *Stylit Aziz Niketas* Kilisesi'nde rastlanır⁵. Yazıtla aynı duvar resmi üzerinde, *stylit* aziz Symeon'un sütununun yanında, bir dua yazıtı okunur⁶. Yazıtlar birlikte değerlendirildiğinde, kilisenin olasılıkla bölgede yaşayan bir münzevi olan *stylit* aziz Niketas için yapıldığı veya boyandığı, bu "hizmeti" de *kleisourarkhes* Eustratios'un yaptığı söylenebilmektedir⁷.

Kilise, duvar resimlerinin üslubu, anikonik bezeme repertuarı ve bazı ikonografik detayları ile Thierry tarafından 7. yüzyılın sonu 8. yüzyılın başına; Schiemenz tarafından 9. yüzyıla tarihlenir. Arap sınırı boyunca bir '*kleisoura*'lar (zorlu dağ geçitleri) zinciri' oluşturan Küçük Kappadokia, Seleukia, Kharsianon, Sebašteia ve Koloneia gibi noktaların hemen hepsi daha sonra *thema* statüsü elde etmiştir (Harita 1)⁸. Kappadokia'nın *thema* statüsü kazanmasının I. Nikephoros döneminde (802-811) ya da Theophilos döneminde (829-842) gerçekleştiği düşünülür⁹. Kharsianon ise *thema*

toplulukları, arazi sahipleri, unvan-görev unvanı sahipleri ve yerel aristokrasıyla ilişkilendirilir. Bu konudaki geniş literatür içerisinde özellikle bk. Mathews, Christine ve Mathews, 1997, 294-315; Öztürk, 2013, 837-849.

- 5 *Stylit*, yüksek bir sütun (*stylos*) üzerinde inzivaya çekilen münzeviler için kullanılan ifadedir. Bu konudaki dönem kaynakları ve ikincil yayımlar için bk. Kazhdan ve Ševčenko, 1991, III, 1971. Naosun doğu kemer alınlığında bulunan Çarımh sahnesini güneyde ve kuzeyde Vaftizci Yahya ile sütun üzerinde *stylit* aziz Symeon çevreler. Vaftizci Yahya'nın yanındaki bani yazıtı şöyledir: "Kutsal Hiyerarşiye övgü için, Zeugos ve Klados'un ünlü *kleisourarkhesi* Eustratios, ilahi bir ilhamla bu hizmeti verdi. Onu koru. Amin.". Rodley, 1985, 187; Thierry, 1994, 258-259. Yazıtın farklı bir okuması da yapılmıştır: "Kutsal Hiyerarşiye övgü için, Aodoiois. Hizmetini, Tanrı, hayırsever, bereketli *kleisourarkhes* Eustratios aracılığıyla yüceltti, her ikisi de dindar ... Amin.". Schiemenz, 1969, 249. 'Aodoiois'in, bölgede yerleşik bir piskopos veya yakınlardaki bir monastik yerleşimin *protosus* (başkeşiş) olduğunu öneren Schiemenz'e göre, yazıt, kilisenin yapımı için *kleisourarkhes* Eustratios'a daha önemli bir rol biçmektedir. Kilisenin planı, duvar resimleri ve yazıtlar için bk. Schiemenz, 1969; Rodley, 1985; Jolivet Lévy, 1991, 53-56; Thierry, 1994, 258-259.
- 6 "Stylit Niketas'ın duaları, kurtuluşu ve günahlarının affı için, asetiğin inancıyla..." Schiemenz, 1969; Rodley, 1985; Thierry, 1994, 258-259.
- 7 Kilise ile aynı kaya kütleli içine, üst kotta oyulmuş yaşam alanı, *stylit* aziz Niketas'ın hücreleri olarak kabul edilmelidir; azizin, kendi dönemi içinde ve olasılıkla sonrasında da yerel olarak saygı gören bir münzevi olduğu, yapıda bulunan çok sayıda graffitiden de anlaşılmaktadır. Thierry, 1994, 278-281.
- 8 Honigmann, 1970, 40.
- 9 Treadgold'a göre bu, Theophilos döneminde, Métivier'e göre I. Nikephoros döneminde, bu imparatora karşı başlatılan ayaklanmanın bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Treadgold, 1988, 322; Métivier, 2008, 444. Kappadokia en geç 838'de *thema* statüsünde olmalıdır; çünkü bir anlatıya göre 838'de Abbasi ordusuna katılan ordu komutanı Manuel, Kappadokia *theması strategosuna*, Kappadokialılardan intikam almak istediğini söyler. Wortley, 2010, 71-73 [4.18-19]. Métivier'in vurguladığı gibi, I. Nikephoros hem Anatolikon *theması strategosuna* Bardanes Tourkos'un 803'teki ayaklanmasına maruz kalmış, hem de aynı sıralarda Abbasi

statüsüne 9. yüzyılın sonlarında yükseltilmiş olmalıdır¹⁰. Bu tarihlerden çok önce, 695'te, imparator Leontios'un tahta çıkmasına yardım edenlerden biri olan Gregorios, kesin olarak Kappadokia'nın o dönemki *kleisourarkhesi* olmasa da 'Kappadokialı bir *kleisourarkhes* 'tir¹¹. Aynı anlatı, Kappadokia'ya bir *kleisoura* olarak yapılan ayrıntılı bir atıftır. Buna göre Leontios yerine tahta çıkan Tiberios (698-705), kardeşi Herakleios'u Kappadokia ve dağ geçitleri bölgesini kontrol etmesi ve savunmalarıyla ilgilenmesi için görevlendirir¹². Thierry, *Stylit* Aziz Niketas Kilisesi'ndeki yazıtta adı okunan *kleisourarkhes* Eustratios'un, Kappadokialı *kleisourarkhes* Gregorios'un oğlu olduğunu, böyle bir akrabalığın kilisenin duvar resimleriyle kronolojik olarak uyuştuğunu önerir¹³.

Yazıtta okunan, Eustratios'un komutanlığını yaptığı ve birer dağ geçidi olduğu anlaşılan Zeugos ve Klados, yapının tarihlendiği yıllarda (7., 8., veya 9. yüzyıllar) olasılıkla zorlu bir coğrafyanın parçasıdır. 'Zeugos' ile, Antitoroslara verilen diğer ad olan 'Zygos'un kastedildiği önerilmiştir¹⁴. 'Zeugos/Zygos', Antitoros'un kuzey uzantısı olan Binboğa Dağı-Hurman Çayı dolaylarına da lokalize edilebilir¹⁵. 9. yüzyılın sonu-10. yüzyılın başına tarihlenen "Zygos'un *spatharokandidatosu* ve *tourmarkhesi*"ne ait mühürdeki 'Zygos' aynı noktaysa, stratejik konumunu ve önemini sürekli koruyan ve kale ile güçlendirilmesi düşünülen bir coğrafyadan söz edilmesi gerektiği anlaşılır¹⁶.

Kilisenin bulunduğu Kızılçukur Vadisi, yukarıda önerilen tüm lokasyonlardan uzaktadır. Asker bani Eustratios, olasılıkla korumakla görevli olduğu noktaya yerleştirilmiş, ekonomik kazancını ve yaşamını da o noktadan sağlaması beklenmiştir. Eustratios'un, yerleşik olduğu noktada bulunmayan bu kiliseye bani olmak için farklı bir nedeninin olması gerektiği açıktır. Bu neden asker Eustratios ile münzevi Niketas arasındaki ilişkide arandığında birçok olasılık ortaya çıkar. Örneğin, Eustratios bir çatışma sırasında, yerleşik olduğu noktadan bu kadar içeri (Kızılçukur'a) girmiş, o bölgede kutsiyeti ve inancı ile tanınan bir münzeviye koruyucu olmak istemiş, katılacağı bir sefer öncesinde şefaath dilemek veya sonrasında zaferini kutlamak istemiş, *shylit* aziz Niketas'ın yanına bir tür hac yolculuğuyla gitmiş olabilir.

ordusunun, bölge kalelerinden bazılarını kuşatması ile oldukça zorlanmış olmalıdır. Bu nedenle I. Nikephoros'un bir *kleisouraya thema* statüsü vererek o noktaya mali ve askeri yatırımlar sağlamayı düşünmesi daha akla yakındır.

10 VI. Leon (886-912) döneminde Kappadokia ve Kharsianon *themaları*na hem birbirlerinden hem de diğer *themalardan* birlikler aktarılır. Jenkins, 1967, 236-237 [50.100]. Böylece Kappadokia ve Kharsianon *themalarının* imparatorluk tarafından bu tarihte güçlendirildiği görülür.

11 Mango ve Scott, 1997, 514 [AM 6187.369].

12 Mango ve Scott, 1997, 517 [AM 6190.371].

13 Thierry, 1976, 454.

14 İsmiendirme için bk. Honigmann, 1970, 127 ve dn. 2.

15 Karaca, 2019, 120.

16 Mühür için bk. Zacos, 1984, II, 84 (mühür 82). Hurman Kalesi, Kayseri'den Malatya'ya ulaşan rota üzerinde bulunan Hurman'da, en geç 10. yüzyılda inşa edilmiştir. Hild ve Restle, 1981, 153. 'Klados' üzerine değerlendirmeler için bk. Jolivet Lévy, 2012, 143; Karaca, 2019, 120.

9. yüzyılda bölgenin savaş tarihine bakıldığında Eustratios'un bir asker olarak varlığı daha anlaşılır hale gelir. Bu yüzyıl içerisinde Abbasi akınları, Bizans İmparatorluğu doğu sınırının ve sınır yönetiminin yeniden düzenlenmesinde etkilidir. 830'da Bizans'ın doğu sınırına Abbasiler'in düzenlediği ilk seferler, 838 yılındaki Amorion kuşatması, 840 dolaylarında Abbasilerin Bizans sınır birliklerinin üzerine saldırarak bölge kalelerini ele geçirip yakmaları, 878 dolaylarında Gülek Boğazı'nı (Pylai Kilikias) geçerek kuzeye ilerlemeleri ve bölgenin ordu komutanları tarafından kuşatılmaları, 883'te bölgenin ordu komutanlarının Abbasiler tarafından pusuda öldürülmeleri, dönemin önemli sınır çatışmalarındandır¹⁷. Değinildiği gibi, İmparator VI. Leon döneminde Kharsianon ve Kappadokia *themalarının* birbirlerinden ve diğer *themalardan* kaydırılan birliklerle güçlendirilmeye çalışılmasının da nedeni bu olsa gerektir.

Kleisourarkhes Eustratios, 9. yüzyılda bölgenin savunma-saldırı sürekliliği içerisinde etkin biçimde bulunmuş bir asker olmalıdır. *Stylit Aziz Niketas* Kilisesi'nin oyulması, duvar resimlerinin yapımı ya da münzevinin yaşamını devam ettirmesi için bani olan askerin, bir sınır komutanı olarak Kızılçukur'a oranla daha zorlu ve dağlık bir bölgeye yerleşmiş olduğu düşünülmelidir. Bu nedenle, kilisenin içinde bulunduğu bağlamda, "yerleştirildiği bölgede bani olan bir asker/güçlü" olgusundan söz etmek zordur¹⁸.

Ihlara Vadisi'nde, Ihlara yerleşiminde bulunan Eğri Taş (Panagia Theotokos) Kilisesi duvar resimlerinin üslubu ile 10. yüzyılın ilk yarısına tarihlenir; naoştaki yazıt, baninin soyluluk ve görev unvanlarını içerir (Resim 1)¹⁹. Beldiceanu Steinherr, Thierry ve Thierry'nin okumasında karşılaşılan Spadiata ve Pates'i, bugün Niğde'ye bağlı Çayhan/Ispadat ile Postallı/Badaştal'a lokalize eder²⁰. Oikonomidès'e göre ise yazıt herhangi bir bölge ismi içermemektedir.

Bir *themanın* askeri ve yönetsel alt bölümü olan *tourma*, 9. yüzyıl sonu-10. yüzyıl başında en fazla altı bin askere komuta eden *tourmarkhes* tarafından

17 Jenkins, 1967, 256-257 [50.100].

18 "Güçlüler" olarak Türkçeleştirilebilecek '*dynatoi* (tek. *dynatos*)' sözcüğü, imparatorlukta sivil, askeri ve dini hiyerarşinin üyelerini anlatmaktadır. İmparator Romanos I. Lakapenos'un 934'teki toprak kanunu metni, güçlülere, görev unvanlarıyla, sivil, dini ve askeri unvanlarla onurlandırılanlar, *themalardaki* görevliler ve *hegümenoslar* biçiminde tanımlar. McGeer, 2000, 49-61 ve 111-133.

19 Ihlara Vadisi'nin Belisırma ve Ihlara yerleşimlerine ilişkin güncel bir çalışma için bk. Şahna, 2018. Kilisedeki yazıt şu şekildedir: "Tanrı anası Meryem'in bu kilisesi, Tanrı'nın ve Panagia Theotokos'un hizmetkârı, Spadiata ve Pates'in *spatharokandidatosu* ve *tourmarkhesi* Khristophoros'un ... boyandı." Thierry ve Thierry, 1963, 42.

"Panagia Theotokos'un bu kilisesi 643. yılında Romanos, Konstantinos ve Khristophoros'un imparatorlukları döneminde, Tanrı'nın ve Panagia Theotokos'un hizmetkârı *spatharokandidatos* ve *tourmarkhes* Padiates'in harcamalarıyla boyandı. Hepiniz onun için dua edin. Amin." Oikonomidès, 1983, 502. Araştırmacıların okumaları farklıdır; yazıt ve duvar resimleri için önerdikleri tarih ise, sırasıyla 921-944 ve 921-927'dir.

20 Beldiceanu Steinherr, 1988.

yönetiliyordu²¹. Beldiceanu Steinherr tarafından önerilen noktalar dağlık ve olasılıkla stratejik öneme sahip mevkiilerdir. Bunun yanı sıra bu noktalar, dönem kaynaklarının “Kappadokia Bölgesi kaleleri” arasında saydıkları kalelerden bazılarında oldukça yakındır²². Bir *tourmarkhesin*, düşmana yönelik yapılan ani baskın ve savunmalarda *strategos* ile düzenli bir haberleşme içerisinde olması bekleniyordu. Askerin, düşmanın sınıra yaklaştığı haberi alındığında *strategos* tarafından sınıra gönderilmesi, düşmanın her hareketini *strategosa* iletmesi, başka zamanlarda yüksek bir gözetleme noktasına çıkarak düşmanın izini gözlemesi gerekirdi²³. Dolayısıyla, yukarıda sözü edilen lokasyonlar bölgenin sınır konumu nedeniyle bir *tourmarkhesin* varlığı için uygundur. Ancak böyle bir askerin, Eğri Taş Kilisesi’ndeki baniliği nedeniyle bazı sorular ortaya çıkar²⁴. Askerin, yönetiminden ve savunmasından sorumlu olduğu noktalar yerine çok daha uzaktaki bir kiliseye bani olması, İhlara Vadisi’ne geçici ve anlık bir yerleştirilmenin sonucu olabilir. Ya da *tourmarkhes*, manastır kimliğiyle saygı gören bir komplekse, o noktada yerleşik olmayan bir asker olarak, bağış yapmış olabilir.

Bununla birlikte, İhlara Vadisi içerisinde kuzeydeki Selime-Yaprakhisar yerleşimi, önemli yollara ve kalelere yakınlığıyla stratejik bir rotanın ögesi konumundadır. Kaleler, düşmanın güney ve doğudan Kappadokia yoluyla içeri ilerlemek istediğinde kullanacağı rotalar üzerinde bulunur. Bunlar içerisinde, Wadi Salamun’un (Selime) yanı sıra, Sivrihisar, Hisn Sinan (Akhisar), Altunhisar, Keçikalesi, Koron, Yenipınar ve Kyzistra kaleleri de vardır. Bu kalelerin tümü bir diğerini görebilmekteydi²⁵. Selime-Yaprakhisar yerleşiminin kuzey ucundaki Selime Kalesi kompleksi, hiyerarşik düzenlenmiş bir konut olarak, vadinin en önemli ögesi kabul edilir²⁶. Konutun oyulduğu kayanın üzerinde, vadi tabanından yaklaşık 150 m. yüksekte, bir kale duvarına ait kalıntı görülür. Bulunduğu coğrafi konum düşünüldüğünde, bu noktanın hem güneye doğru ilerleyen Yaprakhisar, Belisırma ve İhlara yerleşimindeki konutlarca görülebildiği, hem de güneydoğudaki Sivrihisar ve batıdaki Akhisar kaleleri arasındaki haberleşmede etkin bir üs sağladığı söylenebilir. Selime Kalesi kompleksinin yerleşimdeki diğer komplekslere niceliksel ve coğrafi üstünlüğü ile birlikte bu komplekslerin düzenleniş ve konumlanması, Selime-Yaprakhisar’ın 10. ve 11. yüzyıllarda bölgenin güçlü asker aristokrat ailelerinin bir arada

21 Moffatt ve Tall, 2012, II, 835; Dennis, 2010, 61 [4.45]. Bir *thema* üç *tourmadan* oluşuyordu.

22 İbn Hurdâzbih, Kappadokia Bölgesi kalelerinin içinde Koron, Antigis, Argos, Dhoul-Kilâ ve Sasima’yı sıralar. De Goeje, 1967, 80 [14]. Niğde’nin yaklaşık 28 km kuzeyindeki Sasima bugünkü Hasaköy; Niğde’nin yaklaşık 26 km batısındaki Antigis bugünkü Altunhisar/Ortaköy; Niğde’nin yaklaşık 50 km batısındaki Argos bugünkü Keçikalesi’dir. Hild ve Restle, 1981, 272, 142, 135. Koron, 8.-9. yüzyıllarda Kappadokia’nın askeri karargahıdır. Haldon ve Kennedy, 1980, 87. Dhoul-Kilâ ise, ileride yeniden değinileceği gibi, Kayseri’nin yaklaşık 55 km güneyindeki Kyzistra’dır. Hild ve Restle, 1981, 219.

23 Dennis, 1985, 165-171 [8].

24 Naostaki gömü kitabeleri ve ek mekanlardaki gömüler için bk. Thierry ve Thierry. 1963, 67-71.

25 Turchetto ve Salemi, 2017, 69-82.

26 Kalas, 2000, öz. bk. 131-167.

yaşadığı bir yerleşim olduğu düşüncesine yol açmıştır²⁷. Bununla birlikte, vadinin merkez ve güney bölümleri (Belisırma ve İhlara), farklı yerleşim pratikleri gösterir. Araştırmacılar monastik yaşamın vadinin hangi noktasında var olduğuna ilişkin farklı değerlendirmelere sahiptir; aynı zamanda vadinin tüm kesimlerinde din dışı yaşama ve yerel aristokratların kullanımına ait izler bulunmaktadır²⁸.

Yaklaşık 15 km uzunluğundaki vadinin yerleşim tipi, legal anlamdaki işleyişi, farklı bölümlerindeki noktaların vadi işleyişine ne zaman ve ne kadar dahil olduğu kesin olarak belirlenememektedir. Bu olgu vadideki diğer bani ve dua yazıtlarında isimleri okunan güçlülerin bir aradaki varlığını anlamlandırmayı da zorlaştırır. Selime-Yaprakhisar yerleşimlerinden güneye, Belisırma Köyü'ne ilerlenirken görülen Bahattin Samanlığı Kilisesi'nde bir dua yazıtı, emperyal *protospatharios* ve *Skhollenler'in topoteretes*i unvan ve görevlerine sahip bir güçlünün adını verir (Resim 2)²⁹. 10. yüzyılın ikinci yarısında, savunmadan çok hücumla yönelik bir askeri politikanın benimsenmesinden sonra imparator Romanos II. Lakapenos (959-963), İstanbul ve çevresinde konumlanan *tagmata* birliklerini – dolayısıyla bu birliklerin komutanı *Skhollenler'in domestikos*unu – sınır bölgelerine kaydırmıştı; böylece birliklerin anlık seferlere hazır hale gelmesi hedeflenmişti³⁰. *Skhollenler'in topoteretes*i ise *Skhollenler'in domestikos*unun rütbe olarak hemen altında bulunuyordu. Bununla birlikte Wilson, bir dönem kaynağında “*strategos*, sefer sırasında bir *tourmarkhes*i veya bir *topoteretes*i su kaynağı bulması için görevlendirmelidir” ifadesinden yola çıkarak, unvanın her zaman *tagmata* içerisinde bir askeri değil, *tourmarkhes*le birlikte *strategos* komutasında bir *thema* askerini de anlatabileceğini önerir³¹. Bahattin Samanlığı Kilisesi'nde, *topoteretes* görev unvanının yanındaki ‘*Skhollenler*’ ifadesi ise, baninin bir *thema* askeri değil, 10. yüzyılın ikinci yarısında sınır bölgelerine kaydırılan ve bölgeye yerleştirilen *tagmata* birlikleri içerisinde olduğunu gösterir.

Aynı vadinin güney ucunda, İhlara yerleşiminde bulunan Kuzey Ambar Kilisesi'nde bir başka güçlünün adını veren bani yazıtı okunur³². Yazıtı ile aynı tabaka üzerinde bulunan ikinci evre duvar resimleri 11. yüzyıla tarihlenir³³. Hatırlanacağı gibi, 10. yüzyıl

27 Kalas, 2004, 59-71; Kalas, 2006, 271-293.

28 Kalas, 2009, 184-194; Şahna, 2018.

29 “Emperyal *protospatharios* ve *Skhollenler'in topoteretes*i ...das, ... hiyerarşi ... ve günahkarın tüm günahları[nın unutulması?] ...” Jolivet Lévy, 2009a, 81. Kilisenin duvar resimleri, üslup ve ikonografik özellikleriyle 10. yüzyılın ilk yarısına (Thierry and Thierry, 1963, 173), 10. yüzyılın sonuna (Lafontaine Dosogne, 1963, 149) ve 11. yüzyıla (Restle, 1969, I, 41; Jolivet Lévy, 2009a, 108) tarihlenmektedir.

30 Özellikle bk. McGeer, 1995, 198-202.

31 Wilson, 2015, 56 dn. 53. Sözü edilen dönem kaynağı, imparator Nikephoros II. Phokas (963-969) dönemine tarihlenen askeri taktik metni *On Skirmishing*'dir.

32 “*Arkhestrategos* Mikhael'in bu kilisesi, keşiş Arsenios ve oğlu *protospatharios* ve <†>*aksiarkhes* Theophilaktos'un harcamalarıyla Porphyrogenetos ... zamanında boyanmıştır.” (Thierry, 1968, 46)

33 Thierry, 1968, 46-48. Araştırmacı, yazıtta okunan ‘*porphyrogenetos*’ kelimesinin, 976-1025'te iki *porphyrogenetos* imparator II. Basileios ve VIII. Konstantinos'a, 1025-1028'de tek başına

ortasında *tagmata* birliklerinin sınır bölgelerine kaydırılmasını ve birliklerin anlık seferlere hazır hale gelmesini gerektiren yeni bir askeri politika izlenmişti. Hemen hemen aynı dönemde ortaya çıkan *taksiarkhes* askeri görev unvanı da ordunun organizasyonuna yönelik bir yenilik olarak değerlendirilebilir. *Taksiarkhes*, bin yaya askere komuta ediyordu³⁴. Bir komutan olarak herhangi bir çatışma sırasında, bulunduğu bölgenin *doukhesi*, *katepanosu* veya *strategosunun* emri altındaydı³⁵. Bununla birlikte, *taksiarkhesin*, *themaya* değil *tagmaya* mensup bir asker olduğu, bu nedenle 11. yüzyılda *strategosa* bağlı olan *tourmarkhesin* yerini aldığı vurgulanmalıdır³⁶. Savunma yapıları üzerindeki yazıtlar ve dönem kaynakları, *taksiarkhesin* kaleleri tutmakla görevlendirildiğini gösterir. Örneğin Romanos IV. Diogenes döneminde (1068-1071) bir *taksiarkhes* Phrygia’da stratejik öneme sahip bir kaleyi onartır³⁷. Onarıma dair bu yazıttan anlaşıldığı kadarıyla, o bölgenin *strategosu* veya *doukhesi* önemli bir noktada bir savunma yapısı inşa ettirmiş veya onartmış, *taksiarkhes* komutası altındaki güçlü bir garnizonu da o noktaya yerleştirmiştir. Ayrıca, henüz 969’da, askerleriyle üç günde inşa ettiği kalede imparator Nikephoros II. Phokas, Antakya kuşatmasına devam etmeleri için beş yüz atlı ve bin yaya askeri kalede bırakıp İstanbul’a döner; anlatıdaki “bin yaya asker”, *taksiarkhes* komutası altındaki askerleri ifade eder³⁸.

Ihlara Vadisi’nin yerleşim, yönetim ve işleyişinin bilinmemesi nedeniyle, Eğri Taş, Bahattin Samanlığı ve Kuzey Ambar kiliselerindeki bu üç askerin baniliklerini yorumlamak da zordur. *Skholenlerin topoteretes* yazıtının bulunduğu Bahattin Samanlığı kompleksi, bir manastırdan çok, domestik bir yapı topluluğu görünümündedir³⁹. Asker, 10. yüzyılın ikinci yarısından sonra belki de ailesiyle birlikte vadiye yerleştirilen bir *tagma* askeridir. Kuzey Ambar Kilisesi’ndeki *taksiarkhes* görev unvanının kalelerle olan ilişkisi düşünüldüğünde, bani Theophylaktos ve komutasındaki bin yaya askerin o noktadaki en yakın kalenin (Selime Kalesi ?) garnizonunu oluşturma ihtimali akla gelir. *Topoteretes*, bir *tagma* komutanının hemen altında bulunduğundan, bir başka *tagma* askeri olan *taksiarkhes*e göre üst konumdadır. Bir başka deyişle, Bahattin Samanlığı Kilisesi’nin banisi Kuzey Ambar Kilisesi’nin banisinden üst konumdadır. Vadideki iki askerin birbirleriyle çağdaş olup olmadıkları kesin olarak söylenemese de, vadinin kuzeyindeki yerleşimlerin hem kendi içlerindeki hem de birbirleriyle olan hiyerarşik yapılanmaları, böyle bir birara-

tahtta olan *porphyrogennetos* imparator VIII. Konstantinos’a ya da 1055-1056’da tahtta olan *porphyrogenneta* imparatoriçe Theodora’ya atf yapıyor olabileceğini ama duvar resimlerinin üslup özellikleriyle 11. yüzyılın ilk yarısından söz edilmesi gerektiğini yazar. Cheynet ve Drew-Bear’e göre (2012, 216.) İmparatoriçe Theodora’nın kastediliyor olması daha büyük ihtimaldir.

34 McGeer, 1995, 203. 10. ve 11. yüzyıllarda *taksiarkhesin* güç ve görev tanımı *aksiarkhes* ile benzer olmalıdır. Bu konuda bk. Cheynet, 1986, 233-235.

35 Oikonomidès, 1972, 335-336.

36 Bu konuda özellikle bk. Cheynet, 1985, 181-195.

37 Cheynet ve Drew-Bear, 2012, 209-220.

38 McGeer, 1995, 203. Ayrıca bk. Talbot ve Sullivan, 2005, 125.

39 Jolivet Lévy, 2009a, 82.

dalığa uygun görünmektedir. Hatırlanacağı gibi, Eğri Taş Kilisesi'nde görülen *tourmarkhes* unvanı, bir *themanın* alt bölümü olan *tourmanın* komutanına veriliyordu. Bu nedenle İhlara Vadisi'ndeki tüm bani yazıtları, vadiye tamamen *tagma* askerlerinin yerleştirilip yerleştirilmediği, 10. yüzyılın erken döneminde *tourmarkhesin* konumlandığı bir noktayken ilerleyen dönemde bunun farklılaşıp farklılaşmadığı, 11. yüzyılda vadinin yönetim-yerleşim-işleyiş özelliklerinin değişip değişmediği gibi soruları beraberinde getirir.

Güzelyurt'ta (Gelveri/Karbala) bir kilise, *thema* ve *tagma* askerlerinin bir aradalığına önemli bir örnek oluşturur⁴⁰. Naoştaki mezar nişinin arka duvarında, bir *tourmarkhes* ile bir *skribonun* portre ve yazıtları görülür (Resim 3)⁴¹. Güzelyurt, Selime Kalesi'nden Sivrihisar, Koron ve Altunhisar kalelerini izleyerek Tyana'ya (Kemerhisar) ve Gülek Boğazı'na ulaşan rota üzerindedir; yerleşim Bizans döneminde olasılıkla bir köydür. 9. yüzyılda *skribon*, görev olarak *Skhollenlerin domeştikosuna* ve *topoteretese* tabi olan, imparatorun *themalardaki* kısa süreli veya anlık seferlerde kullandığı bir *tagma* askeri, hatta komutandır⁴².

9. yüzyıl sonu 10. yüzyıl başında imparatorluğun sefer politikası, saldırıya yönelik büyük boyutlu çatışmalar sırasında *themalar* içerisinden toplanan yeni birliklerin de *tagmataya* dahil edilmesi yönündeydi⁴³. Aynı zamanda *tagma* askerleri imparatorlar tarafından da "bir köy topluluğunun önemli üyeleri" arasında sayılıyor, geçici veya kalıcı olarak yerleştirildikleri bölgeden toprak satın almalarına izin veriliyordu⁴⁴. Bu politikanın, dönem olarak Atlı Kilise ile olan yakınlığı göz önüne alındığında, *skribon* Leon'un da bölgede yerleşik bir asker olduğu söylenebilir. *Tourmarkhes* Mikhael'in bir

40 Thierry yapıya "Güzelyurt'un Aşağı Mahalle bölgesindeki kilise" biçiminde değinir. Thierry, 2009, 169-176. Jolivet Lévy yapıyı "Güzelyurt Aşağı Mahalle Kilisesi" olarak adlandırmıştır. Jolivet Lévy, 2012, 147. Yapıyı bu tarihlere çok önce tespit eden ve fotoğraflayan Pekak, yapıyı "Atlı Kilise" olarak adlandırmış, ancak bir yayımla tanıtmamıştır. Pekak'ın aktarımıyla kilise, Aşağı Mahalle'de, şimdilerde Aşağı Camii olarak bilinen Aziz Gregorios Kilisesi yakınlarında, ve Ahmatlı Kilise'nin kuzeybatısında bulunur; günümüz toprak seviyesinin altındadır. Görüldüğü gibi, Güzelyurt'un Aşağı Mahalle bölgesinde çok sayıda kilise yer aldığı için çalışmamızda bu yapıya "Atlı Kilise" biçiminde değinilecektir.

41 Duvar resminin ikonografik değerlendirmesi için bk. Thierry, 2009, 169-176; Jolivet Lévy, 2009b, 19-31. Atlarının arasındaki bir 'düşmana' mızraklarıyla saldıran iki askerden birinin başının üzerinde "*troumarkhes [tourmarkhes] Mikhael*", diğeri başının üzerinde "Tanrı'nın hizmetkârı *skribon* Leon yatıyor" yazmaktadır. Thierry, 2009, 172; Jolivet Lévy, 2009b, 22-23. Thierry, bezeme üslubu ve ikonografik ayrıntılar nedeniyle kilisenin duvar resimlerini 9. yüzyıl sonu 10. yüzyıl başına tarihler.

42 Oikonomidès, 1972, 330; Treadgold, 1995, öz. 104-106. 9. yüzyılın sonu-10. yüzyılın başında imparator VI. Leon, sefer sırasındaki hazırlıklardan söz ederken, yaralı askerleri tedavi edecek sıhhiye birlikleri içerisinde *skribonu* da sayar. Buna göre, *skribon*, çevik ve dinç askerlerden seçilip silah taşımayacaktı. Dennis, 2010, 51 [4.7] ve 239 [12.37]. Bu sıhhiye askeriyle *tagma* askeri olan *skribonun* farklı görevliler olduğu açıktır. Haldon, 1984, 291-292. Atlı Kilise'deki *skribon* Leon'un kendi atı, silahı vardır ve düşmanla birebir mücadele içindedir.

43 Haldon, 1984, 281.

44 Kaplan, 1992, 234-236.

thema askeri olarak bölgede yerleşik olduğu ise kesindir. Aynı zamanda, bir *dynatos* olarak Mikhael'in, Bizans köyü olan Güzelyurt'ta veya çevresinde topraklarının olduğu da rahatlıkla düşünülebilir.

Atlı Kilise'nin bir köy yerleşimi içerisindeki anlamının irdelenmesi, güçlülerin topografyadaki konumları üzerine bazı şeyler söyler. Bu betimleme sırasında *skribon* Leon, yazıtından anlaşıldığı gibi, çoktan ölmüş ve kiliseye gömülmüş olmalıdır; *tourmarkhes* Mikhael de ölünce portresinin bulunduğu yapıya gömülmeyi istemiş olmalıdır. Başka bir deyişle Mikhael yerleştirdiği bölgedeki toprağı üzerinde gömülmeyi ve düzenli anma ayinleri ile anılmayı arzuladığı bir gömü kilisesi yaptırmıştır. Kilisenin bulunduğu nokta, batıda ve doğuda Selime Kalesi ve Sivrihisar'a, güneyde Melendiz Ovası ile Kappadokia'nın askeri karargahı olan Koron'a çok yakındır. Geç 9. - erken 10. yüzyıl Bizans-Abbasi mücadelelerine ilişkin dönem kaynakları incelendiğinde, duvar resminin betimlemiş olabileceği, savunma, saldırı veya pusuya düşürülmeye dair bir dizi anlatıyla karşılaşılır. Örneğin, 878'de Gülek Boğazı'ndan Bizans topraklarına giren Abbasi askerleri Podandos (Pozantı) civarında içlerinde Koron ve Kaukab'ın (Kyziştra Kalesi?) komutanlarının da bulunduğu askerlerce öldürülmüştür⁴⁵. 883'te, içlerinde Koron ve Kaukab'ın komutanlarının da bulunduğu Bizans ordusu Tarsus yakınlarında kamp kurmuş, gece vakti pusuya düşürülmüş ve Koron'un komutanı ağır yaralı kaçmıştır⁴⁶. Atlı Kilise'de betimlenen askerlerin bu mücadelelere katılıp katılmadıkları kesin olarak bilinemez; ancak imparatorluğun o dönemdeki sefer politikası dönem metinleriyle birleştirildiğinde *tagma* ve *thema* askerlerinin ne derece etkin olmalarının hedeflendiği anlaşılır. Kilisenin, iki askerin anısı için özel olarak hazırlandığını düşünen Krallis'e göre, askerler savaş sırasında değil çok sonra ölmüş, savaş alanından uzağa gömülmüştür; böylece köylüler tarafından da ziyaret edilen kilise, köy topluluğun imparatorluk yönetimine olan katkısını anımsatan bir yapı haline gelmiştir⁴⁷. Kilisedeki yazıtlar, yalnızca *skribon* Leon'un öldüğünü ("Tanrı'nın hizmetkârı Leon yatıyor") söyler; ancak Krallis'in yapıya biçtiği rol oldukça anlamlıdır.

Güzelyurt gibi, bu çalışma kapsamına alınan Soğanlı, Mavrucandere ve Erdemli de birer Bizans köyüdür ve güçlülerin köy yerleşimi içindeki konumuna ilişkin öneriler getirmemizi sağlar. Soğanlı (Soandos), Kappadokia I'nin metropolisi Kayseri'den Gülek Boğazı'na (yani kuzeyden güneye) ilerleyen rota üzerindeki Kyziştra kalesinin yaklaşık 7 km batısında bulunur. Bu rota, Kayseri'den Kyziştra, Araplı, Kemerhisar, Pozantı ve Gülek Boğazı'na ulaşan rotadır. Böylece Kyziştra'nın, Soğanlı'nın, Soğanlı'nın kuzey paralelindeki Mavrucandere'nin, ve bu iki yerleşimin de yaklaşık 10 km kuzeyinde bulunan Erdemli'nin stratejik konumları anlaşılabilir.

Soğanlı Vadisi'nde 11. yüzyıla tarihlenen banı ve dua yazıtları okunur. Bunlardan en erken tarihli Azize Barbara Kilisesi Kompleksinin güney kilisesindedir (Resim 4)⁴⁸.

45 Waines, 1992, 190 [1917].

46 Fields, 1987, 144 [2086]. Ayrıca al-Tabari, Bizans toprağındaki Qurrah'nın [Koron] 898'de bir Cuma günü ele geçirildiğini de yazar. Rosenthal, 1985, 65 [2178].

47 Krallis, 2018, 37-38.

48 "Azize Barbara'nın kilisesi imparatorlar Konstantinos ve Basileios döneminde, 65.. yılında,

Diğer bani ve dua yazıtları ise Skepides ailesinin üyelerinin vadide yerleşik olduklarını gösterir⁴⁹. Vadi, merkezinde 5.-6. yüzyıllara tarihlenen bir köy kilisesi, kilisenin arkasında farklı amaçlarla kullanılmış olabilecek mekanlara sahip bir yerleşim ve geniş tarım alanıyla bir Bizans köyüdür. Bu çalışmada daha önce sözü edilen baniler ve yapılar ile karşılaştırıldığında Soğanlı'nın daha kolay belirlenebilecek yerleşim tipi, güçlülerin topografya üzerindeki konumlarını anlamlandırmayı görece kolaylaştırmaktadır. Bunda, bir köy yerleşimi olmasının yanı sıra, yukarıda belirtildiği gibi oldukça önemli bir noktada bulunan ve anayollardan birinde konumlandırılmış Kyziştra Kalesi ile olan coğrafi bağlantısı da etkilidir. 11. yüzyılın bir noktasında Skepides ailesi köye yerleştirilmiş, ailenin buraya yerleştirilen ilk üyesi *strategos* unvanıyla görevlendirilmiş, o sırada burada bulunan diğer asker, farklı bir noktaya kaydırılmış olmalıdır⁵⁰.

Bu çalışmada daha önce, Romanos II. Lakapenos döneminde başkent veya çevresinde konumlanan *tagmata* birliklerinin sınır bölgelerine yerleştirilmeye başlamasından söz edilmişti. Buna benzer bir olgu da, sınırlarındaki bölgeleri ele geçiren imparatorluk ordusunun bir dizi “küçük *themalar*” oluşturarak yönetimlerine bir *doukhes* veya *katepan* atamasıdır, ki bunlar bir *tagmanın* atlı askerlerini komuta ederler⁵¹. Glykatzi-Ahrweiler, *strategos* unvanının *doukhes* veya *katepan*ın emri altındaki bir komutanı anlattığını ve tüm *themayı* değil sadece bir kalenin garnizonunu yöneten komutan için de kullanılabildiğini vurgular⁵². Ancak bu örnekler, yeni kazanılan veya anlık olarak güçlendirilmesi gereken noktalara aittir; Soğanlı Vadisi'nin ana rotaya yakın konumu, vadiye 11. yüzyılda yerleştirilen güçlülerin bani oldukları dini yapıların, hem Kyziştra Kalesi'nin hem de yakınlarındaki yerleşimlerin dönem kaynakları ve yüzey

Mayıs ayında, 5. günde, Kharsianon *themasının* *domestikosu* Basileios'un bağışıyla boyanmıştır. Okuyan onun için Tanrı'ya dua etsin.” Grégoire, 1909, 103. Yazıtın farklı okumalarını yapan araştırmacılar, bani Basileios'un unvanını *diodespotes* veya kapılardan sorumlu *domestikos* biçiminde önermiştir. Rott, 1908, 146; Jerphanion, 1925-1942, II, 311. Jerphanion, yazıtta indikasyon bilgisi de okuyabilmiş, resimlerin yılını 1006-1021 yılları arasına indirgemıştır. Basileios'un unvanına ilişkin değerlendirmemiz başka bir çalışmamızın konusu olacağından, baninin *domestikos* unvanı taşıyan bir asker olduğunu düşündüğümüzü söylemekle yetineceğiz.

49 Geyikli Manastırının kuzey kilisesinde, naosun batısındaki mezar mekanında, bugüne ulaşmayan dua yazıtı şöyledir: “Hizmetkarın *khrysotriklinionun* *protospathariosu*, *hypatos* ve *strategos* Ioannes Skepides'e merhamet et.” Grégoire, 1909, 98. Jerphanion ve Rott, Ioannes'in *khreopylakionun* *protospathariosu* olduğunu önermiştir. Rott, 1908, 144; Jerphanion, 1925-1942, II, 372. Karabaş Kompleksi'nin kuzey kilisesindeki bani yazıtı ise şöyledir: “Bu kilise *protospatharios* Mikhael Skepides'in ve rahibe Katerina'nın ve keşiş Nyphonos'un harcamalarıyla, imparator Konstantinos Doukas döneminde, 6569 [1060-1061] yılında, indikasyon 14'te boyanmıştır. Bunu okuyan onlar için Tanrı'ya dua etsin. Amin.” Jerphanion, 1925-1942, II, 334. Yazıtı okuyan diğer araştırmacılar ve önerdikleri tarihler için bk. Karaca, 2019, 12-14.

50 Tüm bu değerlendirmeler, tamamen Soğanlı Vadisi'ni ele aldığımız başka bir çalışmamızın konusunu oluşturacaktır.

51 Oikonomidès, 1972, 344-346; Holmes, 2005, 299-392.

52 Glykatzi-Ahrweiler, 1960, 90-92.

araştırmaları yoluyla bilinen sürekliliği, vadideki *strategosun* farklı bir durumu ifade ettiğini, yani bir *thema strategosu* olduğunu göstermektedir.

Soğanlı Vadisi'nin yaklaşık 12 km kuzeydoğusundaki Erdemli'de, Aziz Konstantinos ve Kırk Martirler Kilisesi'nde bani yazıtı yer alan *emperyal kandidatos* Basileios Tigori, yukarıda sözü edilen süreklilik içerisinde değerlendirilebilir (Resim 5)⁵³. 'Tigori' adı olasılıkla Kars'ın Digor bölgesinden türemiştir ve Basileios'un Ermeni kökenini vurgulamaktadır; 11. yüzyılın başında Vaspurakan krallığındaki, aynı yüzyılın ortalarında Ani krallığındaki, 1065'ten sonra ise Kars krallığındaki Ermeni nüfus Kayseri, Tzamandos (Zamantı), Gabadonia (Develi) gibi bölgelere yerleştirilmiştir⁵⁴. İmparatora bağlılık, evlilik ilişkileri, güvenlik gibi nedenlerle bu bölgelerde toprak elde eden Ermenilerin, hazır kuvvet kabul edilerek imparatorluk ordusuna da destek verdikleri, unvan ve görev unvanlarından da anlaşılmaktadır. *Kandidatos*, yoğun bir askeri eğitim alan imparatorluk muhafızlarına verilen bir unvandır⁵⁵. Bani Basileios Tigori de Konstantinos X. Doukas döneminde (1059-1067) bölgeye yerleşen Kars Ermenilerinden biri olabilir. Çok sayıda şaraphaneye sahip Erdemli köyünde, en geç 11. yüzyılın ikinci yarısında köye yerleştirilen asker bani Basileios Tigori, 12 km güneybatıdaki Skepides ailesiyle çağdaştır ve iki güçlü hane de üzerinde buldukları önemli noktaları hem korumakta hem de ekonomik gelirlerinin bir kısmını araziden sağlamaktadır⁵⁶.

Soğanlı'da bir manastır kilisesinde dua yazıtı bulunan bani *strategos* gibi, başka bir *strategosa* da Akhisar Çanlı Kilise yerleşiminde rastlanır. Ousterhout'a göre yerleşim, özellikle 10. ve 11. yüzyıllarda kullanılmış varlıklı bir köydür (*kome*); düzenli planlanmış yaklaşık otuz yapı topluluğuyla yerleşim, köylü nüfus yerine daha üst konumda bulunan kişilerce kullanılmış olmalıdır⁵⁷. 9. yüzyıl Abbasi saldırılarına ilişkin dönem kaynaklarında sık karşılaşılan Akhisar Kalesi'nin 2 km doğusundaki yerleşim, doğuda Selime ve

53 Yazıt şu şekildedir: "Emperyal kandidatos Basileios Tigori'nin harcamalarıyla. Bunu okuyan, onun için Tanrı'ya dua etsin. Amin. Mart ayının 19'unda 1. indiksyonda, 6... yılında." Thierry, 2006, 138 ve 140. Araştırmacı, kilisenin duvar resimlerini üslup ve ikonografik özellikleriyle 11. yüzyılın ortasına tarihler. Yapı için ayrıca bk. Karakaya, 2003, 17-28, özellikle 20-21.

54 Ermenilerin bölgeye yerleştirilmesi, imparatorluğun Ermeni nüfusun sınır bölgelerine nakledilmesinde benimsediği askeri-politik nedenler ve sonuçları konusunda bk. Charanis, 1961, 140-154; Dédeyan, 1975, 41-117; Dédeyan, 1993, 67-85; Garsoïan, 1997, 187-199.

55 Oikonomidès, 1972, 328; Schlumberger, 1884, 458.

56 Büyük bir tarım köyü olarak adlandırılan bir yerleşim de Soğanlı'nın kuzey paralelindeki Mavrucandere'dir. Yerleşimin ticari işlevli geniş bir şarap üretim merkezini içerdiğini vurgulayan araştırmacılar, bu alanın yerel bir aristokrata veya bir dizi küçük toprak sahibine ait olduğunu önerir. Peker, 2020, 40-61. Vadideki şarap işlikleri için öz. bk. Peker ve Uyar, 2012, 251-265. Bununla birlikte, Mavrucandere'de yerel aristokrat ve güçlülerin arazi üzerindeki izleri olarak kabul edilen açık veya kapalı bir avlu etrafında düzenlenmiş bir domestik komplekse rastlanmamıştır. Yerleşimde bir bani portresi veya yazıtı da bulunmamaktadır. Bölgede avlulu komplekslerin arazi sahipliği, unvan sahipliği ve yerel elitlerle ilişkilendirilmesi konusundaki değerlendirmeler için bu çalışmada dn. 4'e bakılabilir.

57 Ousterhout, 2005, 182-184; Ousterhout, 2017, 325-335.

Sivrihisar kaleleri, güneybatıda Keçikalesi ve güneydoğuda Koron ile bağlantıyı sağlayan bir rota üzerinde yer alır. Bu nedenle, kalede konuşlanmış askerler ve aileleri ile hizmetlilerinin kullandığı bir yerleşim olduğu önerilir. Üzerinde “*strategos*” kelimesi okunan ve yerleşimin kagir kilisesinin apsisine ait olduğu düşünülen bir silme parçası, yerleşimdeki yapı topluluklarından birinin kilisesinde bulunan ve bir *spatharokandidatos* ait dua yazıtı, buranın 10. ve 11. yüzyıllardaki askeri önemini de göstermektedir⁵⁸.

Sonuç olarak, kontrol noktası-kale ağıyla yaratılan güvenlik olgusu ve 10. yüzyıldaki toprak kazanımları, beraberinde nüfus artışını ve kırsalın yeniden yapılandırılmasını getirmiştir. Yeni ve verimli toprakların ekimini, küçük ve organize köylerin oluşumu sağlayan bu olgu, askerlerin köy topluluğu içindeki varlığının hem nedeni hem sonucu olmuştur⁵⁹. Askerlerin yazıt veya portrelerinin görüldüğü yapılar inziva yerleri, manastır kompleksleri, domestik kompleksler ve gömü kiliseleri gibi farklı işlevlere sahip dini yapılarıdır; arazi üzerindeki bu veriler askerlerin bani olmadaki motivasyonlarını da örnekler. Bu yapılar, bazen köy yerleşimlerinde, bazen kalelere yakın yerleşimlerde, bazen de herhangi bir yerleşimle bağı olmayacak biçimde arazi üzerinde bulunur. Kontrol noktaları ve kaleler arasında bulunan, stratejik öneme sahip yerlerde asker unvanıyla karşılaşmak tabii ki beklenen bir olgudur. Ancak, vadinin yerleşim tipi kesin olarak belirlenemediği için *thema* ve *tagmataya* mensup askerlerin İhlara Vadisi’ndeki bir aradaldığı, aynı zamanda kafa karıştırıcıdır; çünkü vadi oldukça uzun, kendi içinde kapalı, kalabalık ve çok çeşitli yapı topluluklarına sahiptir. Çanlı Kilise yerleşiminin yerleşim tipi görece daha kolay belirlenebilir; ancak yine de kullanım biçimi, yönetim biçimi, kullanım süresi, kullananların geçimlerini nasıl sağladığı veya buna gerek duyup duymadıkları, cevaplanması zor sorulardır. *Strategos* Ioannes Skepides’in Soğanlı’daki, *kandidatos* Basileios Tigori’nin Erdemli’deki varlıklarını anlamlandırmak, birbirleriyle ve coğrafya ile olan bağlantılarını çözmek, yerleştirildikleri noktada ekonomik, sosyo-politik ve hatta liturjik sürekliliklerini çözümlenmek, Çanlı Kilise yerleşimine oranla daha kolaydır. Bu kolaylık, Soğanlı ve Erdemli’nin büyük tarım köyleri olmalarından ve köye yerleştirilen banilerin ekonomik refahlarını sürdürebilecekleri verimli, geniş alanlara sahip olmalarından kaynaklanır.

Güzelyurt, Erdemli, Soğanlı köylerine yerleştirilmiş baniler hem buldukları noktayı koruyan hem de toprağın kullanımı ile ekonomik kazanç elde eden askerlerdir. Soyluluk ve görev unvanlarının gösterdiği gibi, askerlerin bu noktalara yerleştirilmesi merkezi yönetim/başkent eliyle gerçekleşmiş olmalıdır. Benzer şekilde, bölge kaleleri de ‘merkezi güç’ün en önemli göstergeleri olarak düşünülmelidir; imparatorluğun savunma saldırı stratejisi içinde askerlerin doğru zamanda doğru yerde bulunması hedeflenmiştir⁶⁰. Yine de, kalelerle ilişkisi kurulabilen ama yerleşimin tipi kesin olarak bilinmeyen veya bir yerleşimle ilişkisi kurulamayan noktadaki banilere oranla, köylerdeki banilerin varlığını anlamlandırmak daha kolaydır. Ekilip biçilebilir alanı anlaşılabilen ve daha organize bir yerleşim yapısı sunan Bizans köyü, merkezi güç, toprak-unvan, yerleşim-bani ilişkisini kurabilmeyi sağlamaktadır.

58 Yazıtlar için bk. Ousterhout, 2005, 23, 187 ve 128.

59 Laiou, 2005, 31-54.

60 Howard-Johnston, 128-176, özellikle 156.

KAYNAKÇA

- Bartusis, M. (1991), Chorion. A. Kazhdan (Ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium, Volume I*, Cambridge University Press.
- Beldiceanu Steinherr, I. (1988), Une tourma révélée par l'inscription de l'église Eğri Taş de Cappadoce, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 38, 395-420.
- Bernardini, L. (1992), Les Donateurs des Églises de Cappadoce, *Byzantion*, 62, 119-140.
- Bury, J. B. (1911), *The Imperial Administrative System in the Ninth Century with a Revised Text of The Kletorologion of Philotheos*. London: Oxford University Press.
- Charanis, P. (1961), The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire, *Comparative Studies in Society and History*, 3 (2), 140-154.
- Cheyne, J. C. (1985), Du Stratège de Thème au Duc: Chronologie de l'évolution au Cours du XIe siècle, *Travaux et Mémoires*, 9, 181-195.
- Cheyne, J. C. (1986), Note sur l'axiarque et le taxiarque, *Revue des études byzantines*, 44, 233-235.
- Cheyne, J. C. ve Drew-Bear, T. (2012), La forteresse de Soublaion en Phrygie (1070-1071), *Revue des études byzantines*, 70, 209-220.
- Dédéyan, G. (1975), L'immigration Armenienne en Cappadoce au XIe Siècle, *Byzantion*, 45 (1), 41-117.
- Dédéyan, G. (1993), Les Arméniens sur la frontière sud-orientale de Byzance, fin IXe-fin XIe siècles, *La Frontière: Séminaire de recherche sous la direction d'Yves Roman*, 67-85. Lyon.
- De Goeje, M. J. (1967), *Kitâb al-Masâlik wa'l-Mamâlik. Abu'l-Kâsım Obaidallah Ibn Abdallah Ibn Khordâdhbeh*, Lugduni Batavorum.
- Dennis, G. T. (Çev.). (1985), *Three Byzantine Military Treatises*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, CFHB, XXV.
- Dennis, G. (Çev.). (2010), *The Taktika of Leo VI*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, CFHB, XLIX.
- Fields, P. M. (Çev.). (1987), *The History of al-Tabari, Volume XXXVII*, State University of New York Press.

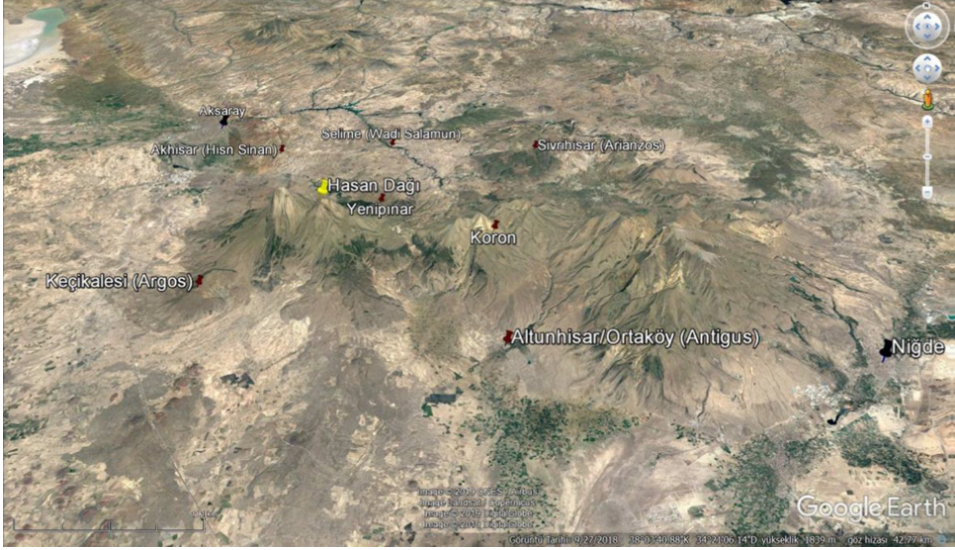
- Garsoïan, N. (1997), The Byzantine Annexation of the Armenian Kingdoms in the Eleventh Century. R. G. Hovannisian (Ed.), *The Armenian People from Ancient to Modern Times*, I. St. Martin's Press.
- Glykatzi-Ahrweiler, H. (1960), Recherches sur l'administration de l'empire byzantin aux IX-XIème siècles, *Bulletin de correspondance hellénique*, 84 (1), 1-111.
- Grégoire, H. (1909), Rapport sur un voyage d'exploration dans le Pont et en Cappadoce, *Bulletin de Correspondance Hellenique*, 33, 3-169.
- Haldon, J. F. ve Kennedy, H. (1980), The Arab – Byzantine Frontier in the Eighth and Ninth Centuries: Military Organization and Society in the Borderlands, *Zbornik Radova*, 19, 79-116.
- Haldon, J. F. (1984), *Byzantine Praetorians: An Administrative, Institutional and Social Survey of the Opsikion and Tagmata, c. 580-900*, Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH.
- Hild, F. ve Restle, M. (1981), *Tabula Imperii Byzantini 2. Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos)*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Holmes, C. (2005), *Basil II and the Governance of Empire (976-1025)*, Oxford: Oxford University Press.
- Honigmann, E. (1970), *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*. (Prof. Dr. F. Işıltan, Çev.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Howard-Johnston, J. (2019), Authority and Control in the Interior of Asia Minor, Seventh-Ninth Centuries. A. Delattre, M. Legendre ve P.M. Sijpesteijn (Ed.), *Authority and Control in the Countryside: From Antiquity to Islam in the Mediterranean and Near East (Sixth-Tenth Century)*, 128-176, Brill.
- Jenkins, R. J. H. (Çev.). (1967), *Constantine Porphyrogenitus: De Administrando Imperio*, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies.
- Jerphanion, G. de (1925-1942), *Une Nouvelle Province de L'art Byzantin Les Églises Rupestres de Cappadoce, I-II*, Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner.
- Jolivet Lévy, C. (1991), *Les Églises Byzantines de Cappadoce. Le programme iconographique de l'abside et de ses abords*, Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique.

- Jolivet Lévy, C. (2009a), The Bahattin Samanlığı Kilisesi at Belisırma (Cappadocia) Revisited. C. Hourihane (Ed.), *Byzantine Art: Recent Studies. Essays in honor of Lois Drewes*, 81-110, Princeton University Press.
- Jolivet Lévy, C. (2009b), Les cavaliers de Karbala, *Zograf*, 33, 19-31.
- Jolivet Lévy, C. (2012), Militaires et Donation en Cappadoce (IXe-XIe siècle). J.M. Spieser ve E. Yota (Ed.), *Donation et donateurs dans le monde byzantin*, 141-161. Desclée de Brouwer.
- Kalas, V. G. (2000), *Rock-cut Architecture of the Peristrema Valley: Society and Settlement in Byzantine Cappadocia*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), New York University.
- Kalas, V. (2004), The 2003 Survey at Selime-Yaprakhisar in the Peristrema Valley, Cappadocia, 22. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 59-71.
- Kalas, V. (2006), The 2004 Survey of the Byzantine Settlement at Selime-Yaprakhisar in the Peristrema Valley, Cappadocia, *Dumbarton Oaks Papers*, 60, 271-293.
- Kalas, V. (2009), Middle Byzantine art and architecture in Cappadocia: the Ala Kilise in Belisırma in the Peristrema Valley. J. D. Alchermes, H. C. Evans ve T. K. Thomas (Ed.), *Anathemata eortika: studies in honor of Thomas F. Mathews*, 184-194, Mainz: P. von Zabern.
- Kaplan, M. (1992), *Les Hommes et la Terre à Byzance du VIe au XIe siècle*, Paris: publications de la sorbonne.
- Karaca, H. C. (2019), *Soğanlı Vadisi Örneğinde Kappadokia Bölgesinde Güçlüler ve Aristokratlar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakaya, N. (2003), 2002 Yılı, Kayseri Yeşilhisar İlçesi Erdemli Köyü'ndeki Kaya Kiliseleri Duvar Resimleri, 21. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 17-28.
- Karamaouna, N., Peker, N. ve Uyar, B. T. (2012), Female Donors in Thirteenth-Century Wall Paintings in Cappadocia: An Overview, *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 40/41, 231-242.
- Kazhdan, A. ve Ševčenko, N. P. (1991), Stylites. A. Kazhdan (Ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium, Volume 3*, Cambridge University Press.
- Krallis, D. (2018), Popular Political Agency in Byzantium's villages and towns, *Byzantine Symmeikta*, 28, 11-48.

- Lafontaine Dosogne, J. (1963), Nouvelles Notes Cappadociennes, *Byzantion*, 33 (1), 121-183.
- Laiou, A. (2005), The Byzantine Village (5th-14th Century). J. Lefort, C. Morrisson ve J.P. Sodini (Ed.), *Les Villages dans l'Empire byzantin, IVe-XVe siècle*, 31-54, Lethielleux.
- Lefort, J., Morrisson, C. ve Sodini, J.-P. (Ed.). (2005), *Les Villages dans l'Empire byzantin, IVe-XVe siècle*, Lethielleux.
- Mango, C. ve Scott, R. (Çev.). (1997), *The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and Near Eastern History. AD 284-813*, Clarendon Press.
- Mathews, T. F., Christine, A. ve Mathews, D. (1997), Islamic-Style Mansions in Byzantine Cappadocia and the Development of the Inverted T-Plan, *Journal of the Society of Architectural Historians*, 56 (3), 294-315.
- McGeer, E. (1995), *Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection XXXIII.
- McGeer, E. (2000), *The Land Legislation of the Macedonian Emperors*, Pontifical Institute of Mediaeval Studies.
- Métivier, S. (2008), L'organisation de la frontière arabo-byzantine en Cappadoce (VIIIe-IXe siècle), *Puer Apuliae: Mélanges offerts à Jean-Marie Martin*. 1 (30), ACHCByz, 433-454.
- Moffatt, A. ve Tall, M. (Çev.). (2012), *Constantine Porphyrogenetos. The Book of Ceremonies, I-II*, Canberra: Australian Association for Byzantine Studies *Byzantina Australiensia* 18 (2).
- Oikonomidès, N. (1972), *Les Listes de Préséance Byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique.
- Oikonomidès, N. (1983), The Dedicatory Inscription of Eğri Taş Kilisesi (Cappadocia), *Harvard Ukrainian Studies, Volume 7, Okeanos: Essays presented to Ihor Ševčenko on his Sixteenth Birthday by his Colleagues and Students*, 501-506.
- Ousterhout, R. (2005), *A Byzantine Settlement in Cappadocia*, Dumbarton Oaks Studies XLII.
- Ousterhout, R. (2017), *Visualizing Community. Art, Material Culture and Settlement in Byzantine Cappadocia*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

- Öztürk, F. G. (2013), Negotiating between the Independent and Groups of Courtyard Complexes in Cappadocia, *Proceedings of the Society of Architectural Historians, Australia and New Zealand: 30, Open, II*, 837-849.
- Peker, N. ve Uyar, B. T. (2012), Güzelöz-Başköy ve Çevresi Bizans Dönemi Yerleşimleri 2010, *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt*, 251-265.
- Peker, N. (2020), Agricultural production and installatio in Byzantine Cappadocia: a case study focusing on Mavrucandere, *Byzantine and Modern Greek Studies*, 44 (1), 40-61.
- Restle, M. (1969), *Wall Paintings of Asia Minor, I-III*, Irish University Press.
- Rodley, L. (1985), *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*, Cambridge.
- Rosenthal, F. (Çev.). (1985), *The History of al-Tabari, Volume XXXVIII*, State University of New York Press.
- Rott, H. (1908), *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*, Leipzig.
- Schiemenz, G. P. (1969), Die Kapelle des Stylites Niketas in den Weinbergen von Ortahisar, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 18, 239-259.
- Schlumberger, G. (1884), *Sigillographie de L'empire Byzantin*, Paris: Ernest Leroux.
- Shea, J. (2020), *Politics and Government in Byzantium: The Rise and Fall of the Bureaucrats*, I.B. Tauris.
- Şahna, H. (2018), *Kapadokya Bölgesi, Ihlara Vadisi (Belisırma) ve Yaprakhisar Yerleşimlerindeki Bizans Dönemi Kaya Mimarisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Talbot, A. M. ve Sullivan, D. F. (Ed.). (2005), *The History of Leo the Deacon. Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*. Dumbarton Oaks Studies XLI.
- Teteriatnikov, N. (1996). *The Liturgical Planning of Byzantine Churches in Cappadocia*. Pontificio Instituto Orientale.
- Thierry, N. ve Thierry, M. (1963), *Nouvelles Églises Rupestres de Cappadoce. Région du Hasan Dağı*, Paris.

- Thierry, N. (1968), Un style byzantin schématique de Cappadoce daté du XIe siècle d'après une inscription, *Journal des savants*, 1, 45-61.
- Thierry, N. (1976), L'église Peinte de Nicéas Stylite et d'Eustrate Clisurarque, ou Fils de Clisurarque. Cappadoce, *Actes du XIVe Congrès International des études byzantines*, 451-455.
- Thierry, N. (1994), *Haut Moyen-Age en Cappadoce: les églises de la région de Çavuşin, Volume 2*. Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner.
- Thierry, N. (2006), L'église de Saint Constantin et des Quarante Martyrs du Basilikos Kandidatos, Basil Tigori, à Erdemli, *Deltion*, 27, 137-146.
- Thierry, N. (2009), Portraits funéraires inédits de deux officiers byzantins morts au combat sur les frontières de la Cappadoce. Étude préliminaire, *Deltion*, 30, 169-176.
- Treadgold, M. (1988), *Byzantine Revival 780-842*, Stanford University Press.
- Treadgold, W. (1995), *Byzantium and Its Army 284 – 1081*, Stanford University Press.
- Turchetto, J. ve Salemi, G. (2017), Hide and Seek. Roads, Lookouts and Directional Visibility Cones in Central Anatolia, *Open Archaeology*, 3, 69-82.
- Waines, D. (Çev.). (1992), *The History of al-Tabari, Volume XXXVI*, State University of New York Press.
- Wilson, L. (2015), A Subaltern's Fate: the Office of Tourmarch, Seventh through Twelfth Century, *Dumbarton Oaks Papers*, 69, 49-70.
- Wortley, J. (Çev.). (2010), *John Skylitzes. A Synopsis of Byzantine History*, Cambridge University Press.
- Zacos, G. (1984), *Byzantine Lead Seals, Volume 2*. J. W. Nesbitt (Ed.). Bern: Benteli Publishers.

Harita 1: Metinde ismi geçen bölge kalelerinden bazıları (Google Earth)

Resim 1: Ihlara, Eğritaş Manastırı Kilisesi, arcosolia ve zemin mezarları (Fotoğraf: H. C. Karaca)

Resim 2: Belısırma, Bahattin Samanlığı Kilisesi, silmedeki bani yazıtı ve Vaftiz
(Fotoğraf: H. C. Karaca)

Resim 3: Güzelyurt, Atlı Kilise, naostaki arcosoliumun gúney duvarı, skribon Leon ve
tourmarkhes Mikhael (Fotoğraf: M. S. Pekak arşivi)

Resim 4: Soğanlı Köyü. Vadinin batı kolu, bu kolun en batısında Azize Barbara Kompleksi (Fotoğraf: H.C. Karaca)

Resim 5: Erdemli Vadisi. Köy yerleşiminin bir kısmı (Fotoğraf: H.C. Karaca)

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi | *Ege University, Faculty of Letters*
Sanat Tarihi Dergisi | ***Journal of Art History***
ISSN 1300-5707 | e-ISSN 2636-8064
Cilt: 31, Sayı: 1, Nisan 2022 | *Volume: 31, Issue: 1, April 2022*

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Edebiyat Fak. adına Dekan (On behalf of Ege Univ. Faculty of Letters, Dean): Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ ♦ Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Doç. Dr. Hasan UÇAR ♦ Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Prof. Dr. Semra DAŞCI ♦ Yayın Kurulu (Editorial Board): Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY, Doç. Dr. Lale DOĞER, Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKÇİOĞLU ♦ İngilizce Editörü (English Language Editor): Dr. Öğr. Üyesi Elvan KARAMAN MEZ ♦ Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Design/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

[İnternet Sayfası \(Açık Erisim\)](#) | [İnternet Page \(Open Access\)](#)

DergiPark
AKADEMİK
<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

